

Bondár Mária:

Újabb adatok a badeni kultúra temetkezéseihez

Balatonmagyaród—Hidvégpusztá, Déli rév lelőhelyen, a balatonmagyaródi hát középső részén, 1986 nyarán a badeni kultúra 4 sírja került elő (1. kép).¹

A Kis-Balaton program keretében 1980 óta folyik leletmentés a lelőhelyen. 1986 nyarán egy gödörnek tűnő foltban kettős csontvázas temetkezést tártunk fel (2—3. kép). A későbbi földmunkák során Horváth László még három sírt mentett meg.² Ez az öt temetkezés minden bizonnyal egy önálló kis temető. Az összefüggően feltárt mintegy 40 000 m²-nyi területen nem került elő több sír ebből az időszakból.

1. sír: Egy közel ÉD-i tájolású, háton fekvő, nyújtott helyzetű 40—50 év közötti férfi sírja.³ Sírmélység: —80 cm. Mellékletként a jobb vállnál szét-tört, kannelúradíszes, magasfülű korsó volt, jobb mellkasán —40 cm mélységben zöld patinafoltot figyeltünk meg, fémtárgynak azonban nyoma sem volt (4, 5. kép 1).

2. sír: Az 1. sírral egy gödörben volt eltemetve egy 22—25 éves nő is. A sír tájolása DÉ, feje az 1. sír lábánál volt, baloldalán feküdt, zsugorított helyzetben. Nyaka körül fehér és piros színű, hengeres gyöngyök és csigák kerültek elő. A halott nyakán pici zöld patinafoltot észleltünk, fémtárgy azonban itt sem volt már (5. kép 3, 6. kép).

3. sír: Az 1—2. sírtől É-ra, azzal lényegében egy vonalban mintegy 11,5 m-re került elő egy idősebb nő sírja. Tájolása majdnem DÉ, sírmélység —75 cm. Baloldalán fekvő, zsugorított temetkezés volt, mellékletként egy nagyméretű tárolóedény peremtöredékét tették a sírba (7. kép).

4. sír: Az 1—2. sírtől ÉNY-ra, —80 cm mélyen egy nagyon rossz megtartású, jobb oldalán fekvő, zsugorított helyzetű, felnőtt nő sírja került elő. A sírgödör foltja csak sejthető volt. A sírban melléklet nem volt. Tájolása ÉD. A sírt egy későbronzkori gödör metszette (8. kép).

5. sír: A 4. sírtől ÉK-re, —70 cm mélységben egy 7—8 éves gyerek csontmaradványait sikerült feltárni. A csontváz részben elporlott, részben a korábbi rigolirozás tette tönkre. Mellékletként a nyaktájékon egy kovakőnyílhegy, hasa mellett egy kis füles bögréske volt a sírban (5. kép 2). A ko-

ponyamaradvány helyzetéből baloldalán fekvő, zsugorított csontvázra gondolhatunk. Tájolása ÉD (9. kép).

Az 1. sír hengeres nyakú, kannelúras hasú, magas fülű korsójához hasonlókat ismerünk a badeni kultúra szinte egész területéről, telepről és temetkezésből egyaránt, így például Kiskunhalas (BANNER 1956, Taf. XXX. 27), Nevidzany (NĚMEJCOVÁ—PAVŮKOVÁ 1974, Abb. 42. 1), Fonyód—Bézsénypuszta 1. sír (BANNER 1956, Taf. XI. 3), Budapest—Békásmegyer 2. sír (BANNER 1956, Taf. XXXVIII. 21), Budapest — Andor u. (UO. Taf. XXXIV. 39).

Az 5. sír bögréjének analógiái ismertek pl. Fonyód—Bézsénypuszta 1. sírből (BANNER 1956, Taf. XI. 4), 18. sírből (UO. Taf. XII. 13), Balatonboglárról (HONTI 1981, I. 1—2), valamint telepről: Felsőnyék (BANNER 1956, Taf. XXIII. 36), Zók—Várhegy (UO. Taf. XXIV. 2, 6), Pári (TORMA 1977, 3. kép 1).

Az 1. és 5. sírből előkerült kerámia alapján megállapítható, hogy a sírok a badeni kultúra klasszikus időszakának elejére keltezhetők.

Az 5. sírban talált nyílhegyhez hasonló kovanyílhegyek ismertek az alsónémedi temető 19. sírjából (BANNER 1956, Taf. XLIV. 14, 15), a Szentest—nagyhegyi temető 4. sírjából (UO. Taf. LIX. 6—7), Budakalászlóról a 2. sírből (UO. Taf. LXXXIX. 3). Az előfordulás körülményei teljes egészében megegyeznek az alsónémedi temető 30. sírjában talált leletekével, ahol egy kis bögre és egy nyílhegy került elő a sírből (BANNER 1956, Taf. XLIV. 30—31). A balatonmagyaródi sír kovanyílhegyének anyaga bakonyi Jura tűzkő.⁴

A lelőhelyünkön előkerült mellékletek közül a legérdekesebb lelet a 2. sír gyöngysora, amely 26 csigából és 137 különböző méretű gyöngyből készült. Hasonló ékszerek ismertek az alsónémedi temető 5. (BANNER 1956, Taf. XLIII. 6), 19. (UO. Taf. XLIV. 13), 32. (UO. Taf. XLVI. 3.) és 36. (?) sírjából (UO. Taf. XLVII. 4), a Szentest—nagyhegyi temető 1. (UO. Taf. LIX. 1), 4/A (UO. Taf. LIX. 4), 4/C (UO. Taf. LIX. 5), 5. (UO. Taf. LIX. 3) és 8.

sírból (UO. Taf. LIX. 2.), valamint a Vörs-Majorsági épületek 2. sírból (UO. Taf. LXXXVII. 6). A felsorolt helyeken a gyöngyök között nem volt csiga, vagy kagyló felfűzve. Csigával kombinált gyöngysorok a budakalászi temető eddig közölt sírjaiból 31-ben kerültek elő (BANNER 1956. Taf. LXXXVIII. 2–4, XCI. 1, 5–9, 11–12, XCIV. 10, 12–14, 17, 29, XCVII. 1, 14–17, 20, 23, XCIX. 9, 12, 14–15, CI. 4, 7–8, CV. 1, 29). Hasonló ékszert közölt Honti Szilvia a balatonboglári tömegsírból is (HONTI 1981, 4. kép 1–2).

A balatonmagyaródi gyöngysor csigái az előzetes meghatározás alapján az *Errato* genusba tartoznak és recensek. A Földközi-tengerben és a brit partok mentén találhatók.⁵ A fehér színű gyöngyök mészkögyöngyök, a pirosak tűzköből készültek.⁶

A gyöngysor kapcsán Kalicz Nándor hívta fel a figyelmemet a Nemzeti Múzeumban levő köveskáli leletekre.⁷ Az MNM 84. 1871. 1–8. leltári számon „Köveskál, szőlőből” lelőhelymegjelöléssel Kápolnay István ajándékaaként került a múzeumba egy kőbalta, 5 edény, egy gyöngysor és vörösréz csövecskék. A leleteket Hampel József említi 1895-ben: „... 88 db gyöngy a zalamegyei köveskáli szőlőből, bögrékkel, kőszekerczével és 11 darab apró vörösréz (?) hengerkével.” (HAMPEL 1895, 43).

Ezt követően a leletegyüttes lényegében elfelejtődött, csak egyes darabjait említik. Így pl. Banner János monográfiájában csak a függesztoedény és a kehely szerepel, a többi leletet nem is említi (BANNER 1956, 26. Taf. VII. 3–5). A Veszprém megyei topográfia 1. kötetében az edényeket, az átfúrt kőbaltát és vörösréz hengereket említik a szerzők (MRT I. 107, 25/xxx. lh).

Az MNM-ben a köveskáli leletekből a Banner által is közölt kelyhen (10. kép 1) és függesztoedényen kívül megvan még egy csonkakúpos nyakú, nyomott gömb testű, díszítetlen korsó, nyaka hiányos, m: 10 cm (10. kép 3), megvan a kőbalta (11. kép 2), 6 db rézcsövecske (10. kép 2) és 61 db gyöngy (11. kép 1).

Mivel a hasonló gyöngyök, serlegek, rézhengerek hiteles körülmények között eddig csak sírból kerültek elő, ezért a köveskáli leleteket is sírleletnek tekintjük, amely minden bizonnyal egy több sírból álló kis temetőből kerülhetett elő.

A köveskáli függesztoedényhez nagyon hasonló közölt Draveczy Balázs Bogátpusztáról (DRAVECZY JPMÉ. 1964, 1. kép). Ez az edény egy magasfülű mericével került elő silógödör ásásakor. Nem tartjuk kizártnak, hogy itt is egy badeni sírről lehet szó.

A köveskáli kőbalta jellegzetes badeni eszközformának tekinthető. Ugyanilyen darabokat ismer-

rünk pl. a Fonyód—bézsénypusztai temető 3. sírjából (BANNER 1956, Taf. XI. 9) és a Pilismarót—basaharci temető több sírjából (Torma István szíves szóbeli közlése).

Ugyancsak sírból származó leletnek tekintjük még a Tihany—Újlakról előkerült kelyhet (BANNER 1956, Abb. 2. 1) és egy Szikráról származó kehelytöredéket is (UO. Taf. XXIX. 7).

Fentiek alapján a badeni kultúra temetkezései újabb lelőhelyekkel szaporodtak.

Legutóbb Nevizánsky Gábor gyűjtötte össze a badeni kultúra temetkezéseit (NEVIZÁNSKY 1985). Gyűjtését a balatonmagyaródi, köveskáli, bogátpusztai, Tihany-újlaki és szikrai adatokkal egészíthetjük ki.

A Balatonmagyaródon feltárt kis temető felhívja a figyelmet arra, hogy a badeni kultúra népének társadalmi szerkezete, hitvilága, szokásai nagyon sokszínű lehetett: a néhány síros kiscsaládi temetőktől a közepes nagyságú, majd többszáz síros nagy temetőig, a kettős sírokon, tömeges temetkezéseken és jelképes sírokon keresztül a szarvasmarhák elhantolásáig nagyon széles a skála.

Kettős temetkezés eddig csak közepes vagy nagy sírszámú temetőkben ismert (Alsónémedi, Budakalász). Ezekben a temetőkben az egy sírba eltemetett halottak nemek szerinti megoszlása nagyon vegyes képet mutat: gyakori a férfi—nő, nő—gyerek, férfi—gyerek, két gyerek eltemetése, de előfordul két férfi közös elhantolása is. Balatonmagyaródon egy kis lélekszámú temetőnél megfigyeltük, hogy a kettős temetkezés nem kizárólag a nagy közösségek jellemzője, valószínű, hogy inkább szoros családi, emberi kötelék túlvilági megőrzését tükrözi ez a temetési szokás. Ugyancsak a nagyobb sírszámú temetők alapján azt gondolhatnánk, hogy a társadalom kiemelkedő tagjait illették meg az általános mellékletektől (tál, bögre, kancsó stb.) eltérő különleges viseleti, illetve használati tárgyak. A balatonmagyaródi temető nem nagy közösség temetője, s gazdagságukra semmi nem utal. Mégis megtalálható itt a különböző gyöngyökből, csigákból készített gyöngysor, a sírba tett kis réztárgyak (gyöngyök? rézcsövecskék?) nyoma. Ebből arra gondolhatunk, hogy a rézhasználat és rézgazdagság általánosabb volt, mint amennyire ezt a sírokban talált fém viseleti és használati tárgyak alapján feltételeztük. Megkockáztathatnánk még annak felvetését is, hogy azok a sírok, amelyekben réztárgy is volt, nem feltétlenül a közösség leggazdagabb tagjának a sírja volt.

E problémák beható vizsgálata, a temetők szerkezetének, a mellékletek különböző variációinak, a telepen elő nem kerülő sírba tett tárgyaknak a

tanulmányozása, az ezekből levonható következtetések meghaladják e tanulmány kereteit. Ugyancsak további részletes vizsgálódást kíván a balatonmagyaródi gyöngysor alkotóelemeinek idekerülése, az esetleges kereskedelmi kapcsolatok irányá-

nak meghatározása, amelyekkel most nem foglalkoztam.

Tanulmányom célja az volt, hogy a Balatonmagyaród—Hidvéghusztán előkerült kis temetőt mielőbb a további kutatás rendelkezésére bocsássam.

Jegyzetek

1. Az anyag közlési jogának átengedéseért Horváth Lászlónak mondok köszönetet. A sírrajzokat Szőke Bélának és Horváth Lászlónak köszönöm.
2. A sírokat az ásatási dokumentációban B/1—B/5-ig számoztuk. A leletanyag a nagykanizsai Thury György Múzeumban van.
3. Az anthropológiai meghatározásokért Papp Ildikónak mondok köszönetet.
4. A meghatározást Bácskay Erzsébetnek köszönöm.
5. Bohn Péterné, Havas Margit meghatározása (MÁFI). Munkáját ezúton is köszönöm.
6. A meghatározást Biró Katalinnak köszönöm. Összehasonlító vizsgálati eredményeket várunk még Judith Shackletontól (Cambridge).
7. Kalicz Nándor kedvességét, önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

RÖVIDÍTÉSEK

BANNER 1956	BANNER, JÁNOS: Die Pécelér Kultur. Bp. 1956, 314 old. CXVIII t. (Archaeologia Hungarica XXXV.)
DRAVECZKY 1964	DRAVECZKY BALAZS: A bogátpusztai függeszthető edény. JPMÉ 1964. 141—142. o. 3. kép.
HAMPEL 1895	HAMPEL JOZSEF: Újabb tanulmányok a rézkorról. Bp. 1895. 58. old., ill. (ÉTK. XVI—6.).
HONTI 1981	HONTI SZILVIA: Rézkori temetkezés Balatonbogláron. SomMK 4 (1981) 25—42. o. ill.
MRT I	BAKAY K.—KALICZ N.—SÁGI K.: Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966. (Magyarország Régészeti Topográfiája 1.)
NEVIZÁNSKY 1985	GÁBOR NEVIZÁNSKY: Grabfunde und Überbauerscheinungen der Träger der Badener Kultur im zentralen Gebiet des Karpatenbeckens. SlovArch 33. (1985). 249—270 o.
NĚMEJCOVÁ—PAVŮKOVÁ 1974	Viera NĚMEJCOVÁ—PAVŮKOVÁ: Beitrag zum Kennen der Postboleráz Entwicklung der Badener Kultur. SlovArch. 22 (1974). 237—360. o., ill.
TORMA 1977	TORMA ISTVAN: Rézkori telep Páriban. A szekszárdi Balogh Á. Múzeum Evkönyve VI—VII. (1975—1976) 1977. 29—56. o. ill.

Neuere Beiträge zu Bestattungen der Badener Kultur

1986 kamen in Balatonmagyaród—Hidvégpusztá, Déli-rév (südliche Fähre) 4 Bestattungen der Badener Kultur zum Vorschein.

In einer Grube wurde eine Doppelbestattung freigelegt. Später konnte László Horváth noch drei Gräber retten.

Aufgrund der in den Gräbern 1. und 5. gefundenen Keramik sind die Bestattungen an den Anfang der klassischen Phase der Badener Kultur zu datieren.

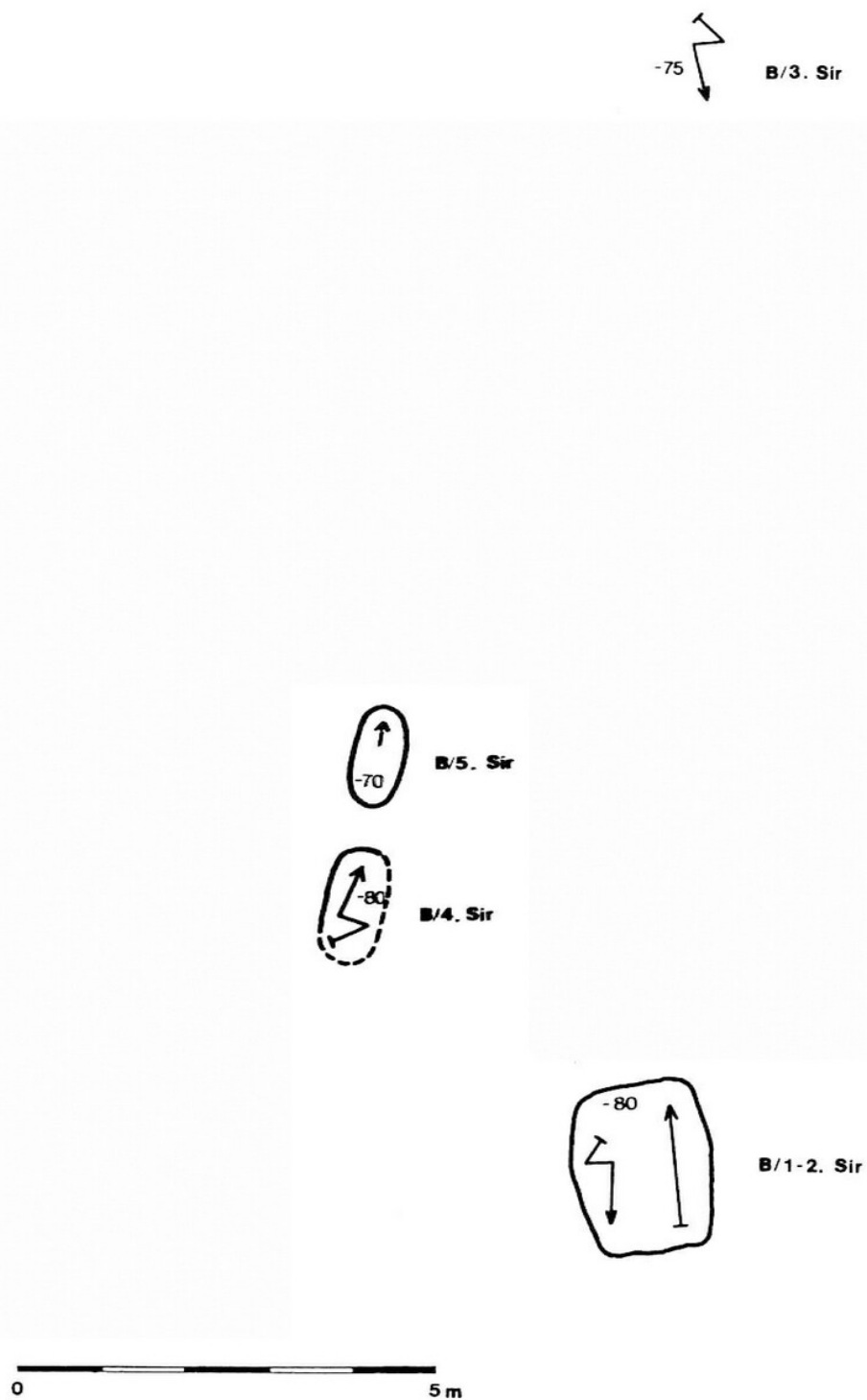
Unter den Beigaben ist die Perlenkette des 2. Grabes der merkwürdigste Fund. Sie besteht aus 26 Schnecken und aus 137 Perlen von unterschiedlicher Größe. Parallelen sind aus dem Badener Gräberfeld von Alsónémedi bekannt.

Die Verfasserin analysiert den Kreis dieser Kette und der daneben gefundenen Gegenstände. Die in Balatonmagyaród freigelegten Gräber weisen wieder darauf hin, daß die Gesellschaftsordnung, Glaubenswelt und Bräuche der Badener Kultur ziemlich vielschichtig waren.

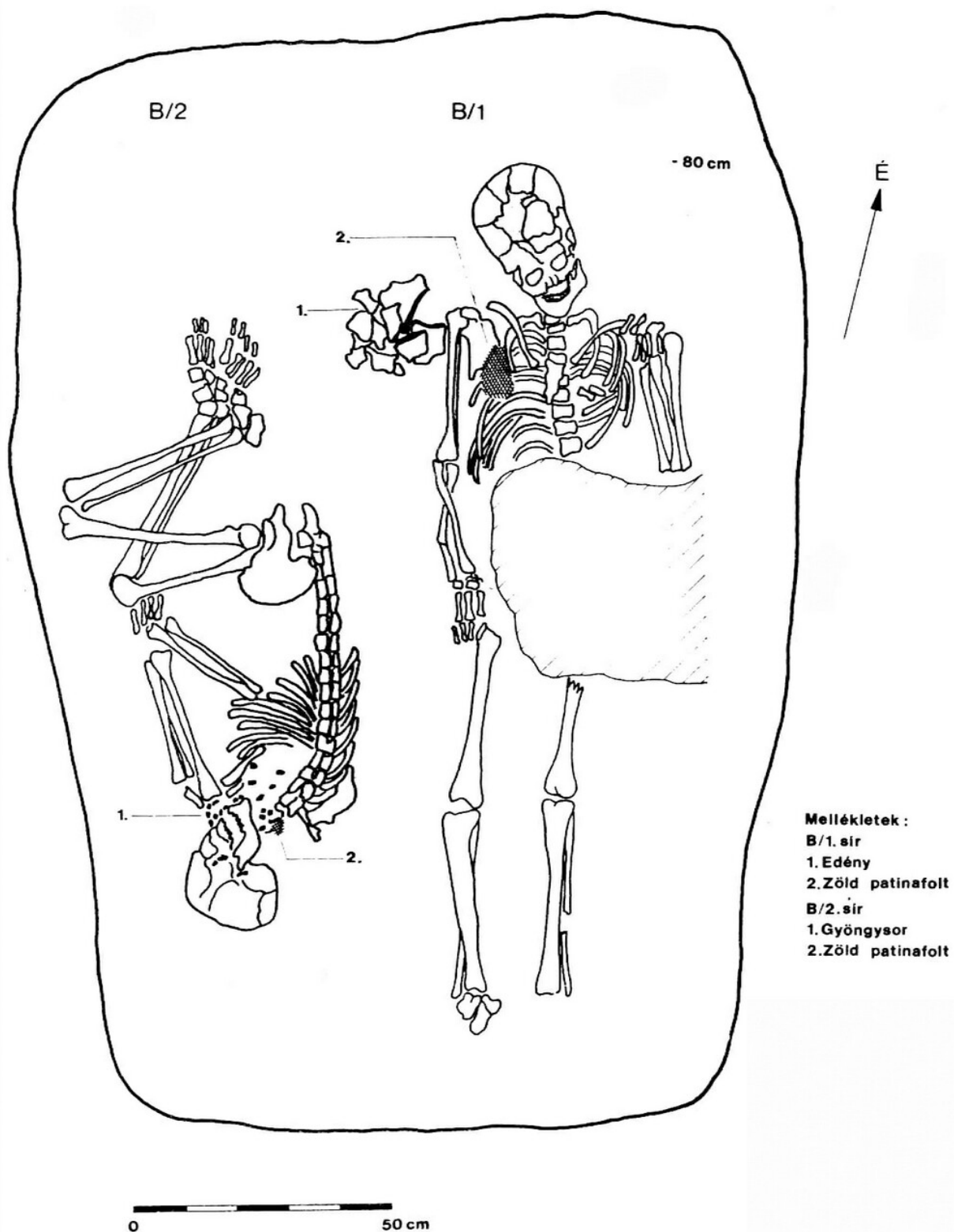
In Balatonmagyaród konnte man feststellen, daß die Doppelbestattungen nicht nur für die größeren Gräberfelder typisch sind, da sie hier in einer kleinen Gemeinschaft vorkamen; und daß diese Doppelbestattungen nicht unbedingt reich waren.

Mit ihrer kurzen Studie wollte die Verfasserin diese Gräber nach Möglichkeit schnell publizieren.

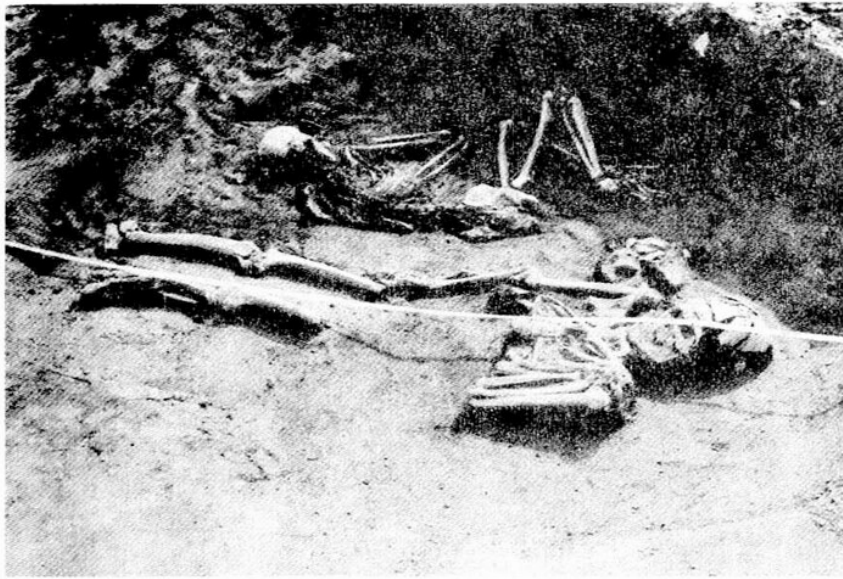
M. Bondár

1. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpuszta, Déli rész,
a badeni temető térképe

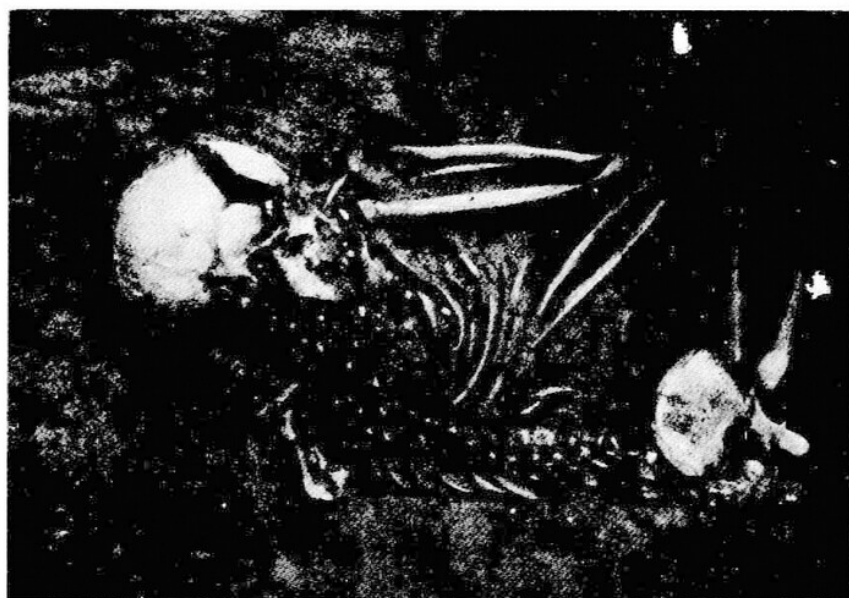
2. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpuszta, 1—2. sír

3. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpusztá, 1—2. sír

4. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpusztá, 1. sír
(részlet)

5. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpusztá,

1 — korsó az 1. sírból (M: 1:2)

2 — bögre az 5. sírből (M: 1:2)

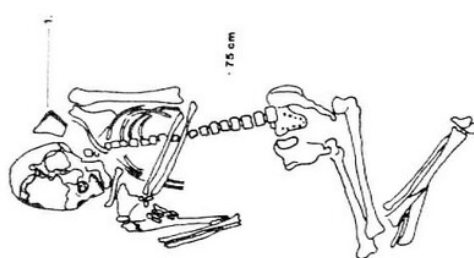
3 — 2. sír (részlet)

6. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpusztá, gyöngysor
a 2. sírból (M: 1:1)

Balatonmagyaród - Hidvégpuszta

B/3 sír

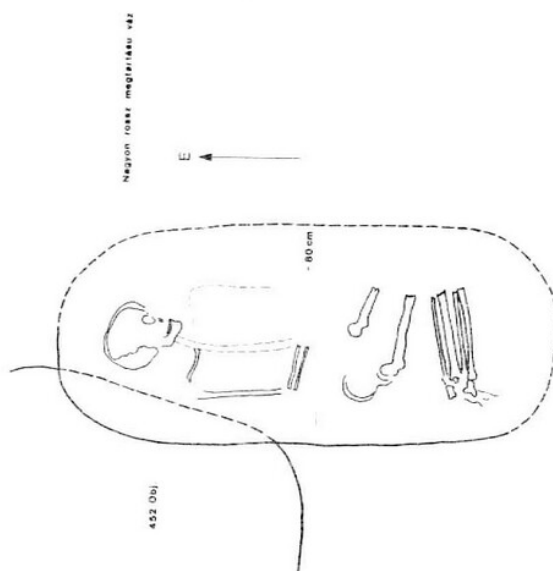

Mell.: 1. Edénytörésdék

- 75 cm

Balatonmagyaród - Hidvégpuszta

B/4 sír

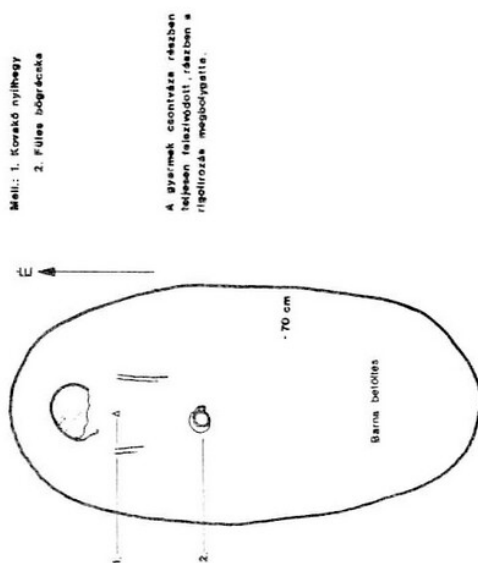

452 Obj.

Nagyon korai magántáru-váz

Balatonmagyaród - Hidvégpuszta

B/5 sír

Mell.: 1. Korakó nyílhegy
2. Fülcső béggrácska

A gyermek csontváza részben teljesen felzúzódt, részben a rigórozása megbotyogatta.

Barna betörtes

- 70 cm

7. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpuszta, 3. sír

8. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpuszta, 4. sír

9. kép: Balatonmagyaród—Hidvégpuszta, 5. sír

10. kép: Köveskál (M: 1:1)

11. kép: Köveskál (M: 1:1)